

*До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28
у Харківському національному університеті
імені В.Н. Каразіна*

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента, Заслуженого юриста України,

Стефанчука Миколи Олексійовича

на дисертаційне дослідження **Свердліченко Валентини Павлівни:**

**«Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в
умовах надзвичайного або воєнного стану»,**

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Актуальність дисертаційного дослідження

У сучасному світі спостерігається загострення різного роду конфліктів, їх ескалація як на національному, так і на міжнародному рівні. Така ситуація, зазвичай, обумовлює впровадження в окремих державах певного виду надзвичайного правового режиму, разом з яким встановлюються низка обов'язкових до виконання імперативних норм. Однак, введення зазначених режимів не завжди є гарантією безперешкодного здійснення особами власних суб'єктивних прав, їх охорони та захисту. Як свідчить практика, в умовах дії надзвичайних правових режимів існує велика кількість порушень прав та свободи людини, які носять зухвалий, принижуючий, а в певних випадках, й нелюдський характер. За даних умов порушення торкаються й таких загально визнаних світом цінностей як гідність і честь, а тому держава має забезпечити недопущення зазначених порушень та захист вказаних благ у випадку, якщо порушення все ж таки відбулось.

Слід наголосити на тому, що на сьогодні в юридичній науці не розглядалися питання, які пов'язані з правом на честь, гідність та ділову репутацію саме в контексті надзвичайного або воєнного стану. Окрім цього, ситуація на Сході України та в Криму вимагає уваги з боку науковців та практиків, проведення нових досліджень та вдосконалення вітчизняного законодавства. Адже, як відомо, на зазначених територіях існує велика кількість порушень, обмежень та заборон, які стосуються прав та свобод людини.

З огляду на вищезазначене, необхідно визнати, що обрана тема дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки є потреба у обранні теоретичних та прикладних підходів до вирішення окресленої проблематики.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни.

Ступінь обґрунтованості наукових положень є належним та достатнім, що обумовлене тим, що його методологічною основою є сукупність методів і прийомів наукового пізнання. Їх застосування характеризується системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми, провести системний аналіз здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. Об'єкт і предмет дослідження сформульовано відповідно до вимог, а отримані висновки підтверджують доцільність обрання методів дослідження.

Належний ступінь обґрунтованості результатів дослідження також зумовлено достатньо раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи. Загальна структура роботи в цілому є логічною, послідовною, раціональною, обґрунтованою предметом, метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Окреслений підхід до визначення структури і змісту

дослідження є логічним та послідовним, що дозволило всебічно висвітлити значне коло актуальних проблем.

Окрім цього, наукові положення та висновки, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості також завдяки опрацюванню дисертанткою в достатній мірі великої кількості нормативно-правових актів як національних, так й міжнародних. Теоретичну основу положень та висновків, які викладені автором у дисертаційному дослідженні, склали праці фахівців у галузі цивільного права, інших галузевих правових наук, у тому числі й зарубіжних дослідників.

Зазначене дозволило сформулювати низку обґрунтованих наукових висновків та положень, що мають ознаки повної або часткової новизни, а також практичні рекомендації для врегулювання окреслених у дисертаційному дослідженні проблем.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором.

Основні положення дисертації Свердліченко В.П. достатньо викладені в 11 наукових працях, з яких 4 статті, що опубліковані у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні, а також у тезах 6 доповідей на науково-практичних конференціях. Зміст автореферату повністю відображає зміст тексту дисертації. Опубліковані наукові праці відповідають тематиці дослідження.

Практична та теоретична значущість отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Дисертація Свердліченко В.П. є першою в юридичній науці України працею, що присвячена проблематиці здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає у тому, що викладені в дисертаційному дослідженні положення, висновки та пропозиції можна використовувати: у науково-дослідній сфері (для подальшого дослідження проблемних аспектів здійснення і захисту права на

честь, гідність та ділову репутацію); у правотворчості (для вдосконалення вітчизняного законодавства шляхом внесення змін і доповнень до законів у сфері здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію); у правозастосовній діяльності (для поліпшення роботи судових органів при вирішенні спорів, пов'язаних з правом на честь, гідність та ділову репутацію, у тому числі в умовах надзвичайного або воєнного стану; в адвокатській практиці, що стосується цієї проблематики); у навчально-методичній роботі (для підготовки лекційних курсів, навчальних посібників та науково-методичних рекомендацій з цивільно-правових дисциплін).

У результаті проведеного наукового дослідження сформульовано ряд нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Логічним видається те, що дисертантка розпочинає своє дослідження з аналізу вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актів, а також з'ясовує місце та розуміння честі, гідності та ділової репутації в контексті останніх. На цій підставі авторка робить висновок про те, що розуміння гідності пов'язано з: найвищою цінністю та значущістю особи; рівністю особи у правах і свободах, а також їх непорушністю; заборонаю катувань або будь-якого нелюдського чи іншого поводження або покарання; сприятливими умовами життя та окремими особистими немайновими правами особи (правом на недоторканність, правом на життя, правом на особисте та сімейне життя тощо). Категорія «честь», у свою чергу, вживається у чинному законодавстві та у міжнародних актах у контексті права на особисте та сімейне життя, а також спільно з категорією «гідність». Міжнародні акти не містять категорії «ділова репутація», але оперують терміном «репутація», яка пов'язана в них із правом на особисте та сімейне життя, а також із правом на свободу вираження поглядів (с. 29, 31, 54 дисертації). Після проведеного аналізу, авторка досліджує зміст окреслених цінностей в доктрині цивільного права та виявляє особливості права на честь, гідність та ділову репутацію (підрозділ 1.1. дисертації).

Не можна не погодитися з висновком про те, що зміст честі формується та змінюється протягом життя особи та залежить від конкретних об'єктивних чи суб'єктивних чинників (соціального рівня, відповідальності, соціального становища особи тощо). Гідністю однаковою мірою наділена кожна людина. У зв'язку з цим, в дисертації окреслюються наступні ознаки гідності з правової точки зору: а) її виникнення з моменту народження фізичної особи; б) належність кожній фізичній особі у рівному обсязі; в) незмінність її обсягу протягом життя; г) незалежність від будь-яких об'єктивних чи суб'єктивних чинників; г) неможливість її втрати, позбавлення або обмеження (с. 91 дисертації, с. 12 автореферату).

Заслуговує на позитивну оцінку положення про те, що ділова репутація, будучи предметом договорів, не відділяється від особи-носія, а навпаки, через договори поширюється й на інших фізичних чи юридичних осіб, виступає ніби «парасолькою», під яку уповноважена особа (носіє ділової репутації) залучає й інших осіб (с. 92 дисертації). На цієї підставі дисертантка зазначає, що межі здійснення права на ділову репутацію особи-носія можуть бути розширені через те, що ділова репутація здатна виступати предметом договорів (наприклад, передбаченого Цивільним кодексом України договору комерційної концесії) (с. 13 автореферату).

Схвальним видається висновок про те, що нормативне закріплення суб'єктивних прав у статичному стані правовідносин є гарантією можливості їх здійснення. Але в динаміці розвитку правовідносин для здійснення суб'єктивного цивільного права самого факту його існування в чинному законодавстві недостатньо, оскільки воно, набуваючи в такому випадку ознак об'єкта гарантування, потребує для безперешкодного здійснення наявності цілої низки гарантій, у тому числі й юридичних (с. 8 автореферату та с. 94 дисертації). На цієї підставі логічним видається твердження про те, що у зв'язку з дією певних імперативних норм під час надзвичайного та воєнного стану встановлення юридичних гарантій здійснення прав і свобод людини у

зазначених умовах стає об'єктивною необхідністю як для держави в цілому, так і для кожного її громадянина.

Досить вдалим є висновок про те, що умовах надзвичайного або воєнного стану на вибір способу здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію може вплинути низка об'єктивних та суб'єктивних умов. До об'єктивних умов дисертантка відносить запровадження надзвичайного або воєнного стану з усіма імперативними правилами та нормами; до суб'єктивних – ті, що залежать від особи-носія права та пов'язані з її негативними відчуттями, що були викликані наявністю надзвичайного або воєнного стану в державі (страх, хвилювання, відчуття небезпеки та ін.) (с. 13 автореферату, с. 136 дисертації).

Схвального відгуку заслуговує положення новизни щодо підстав застосування заходів захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. До них авторка відносить факти порушення зазначеного права, які окремо чи в сукупності проявляються через: 1) поширення недостовірної інформації щодо особи; 2) здійснення щодо особи відверто зневажливих вчинків, які можуть мати характер конклюдентних дій (підштовхування зброєю та ін.); 3) чинення на особу фізичного та психічного впливу (побиття, ляпас, згвалтування, катування, залякування тощо) (с. 4 автореферату, с. 159 дисертації).

Поряд із положеннями, які заслуговують на позитивну оцінку, дисертація містить деякі дискусійні положення, які потребують додаткового обґрунтування з боку дисертантки, а також окремі рекомендації:

1. Одним із пунктів новизни “удосконалено” дисертантка пропонує систематизацію властивостей поняття «ділова репутація», деякі з них вже відомі цивілістичній науці, деякі – є особистим здобутком авторки. Доцільно було б, у першу чергу, зробити акцент саме на власних здобутках (якими є: можливість бути предметом договорів, у яких ділова репутація не відділяється від особи-носія, а поширюється й на інших фізичних та юридичних осіб; можливість ділової репутації вводити особу в цивільний

оборот і впливати на місце цієї особи в ньому; неможливість позбавлення ділової репутації та її обмеження) (с. 4 автореферату).

2. У дисертаційному дослідженні дисертантка вказує на те, що однією з підстав для застосування заходів захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є здійснення щодо особи відверто зневажливих вчинків, які можуть мати характер конклюдентних дій (підштовхування зброєю та ін.) (с. 167-169 дисертації). Зазначені дії (підштовхування зброєю тощо), на думку опонента, є оціночними категоріями та можуть викликати труднощі при кваліфікації їх правозастосування.

3. В роботі зазначається, що укладання договору особистої охорони можна віднести до дій, які уособлюють собою дії превентивного характеру в рамках самозахисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану лише у тих випадках, коли честь, гідність та ділова репутація виступає як додатковий об'єкт такого договору (с. 177 дисертації, с. 5 автореферату). Також зазначається, що договір особистої охорони не можна вважати ефективною формою самозахисту вказаних прав в умовах запровадження надзвичайних правових режимів. На думку опонента, договір особистої охорони не тільки не можна вважати ефективною формою самозахисту, він взагалі може «не працювати» в зазначених умовах.

4. Дисертантка зауважує, що звернення особи до суду за захистом свого порушеного права в умовах надзвичайних правових режимів є малоефективним. Це авторка пов'язує з тим, що найчастіше за умов введення надзвичайних правових режимів судова система не може повноцінно функціонувати (або функціонувати взагалі), а тому управомочена особа позбавлена можливості звернення до суду за захистом свого порушеного права на честь, гідність та ділову репутацію через низку об'єктивних обставин (знищення будівлі суду внаслідок бомбардування, обстрілу, пожежі та ін.) (с. 191-192 дисертації, с. 13 автореферату). У зв'язку

з цим, дисертантка вважає, що самозахист окресленого права є найдієвішою формою його захисту. З точки зору опонента, диспозитивність під час вибору форми захисту в умовах надзвичайного або воєнного стану зберігається. На законодавчому рівні передбачено зміну територіальної підсудності або місцезнаходження судів, тому під час надзвичайного або воєнного стану заборонено створення будь-яких інших судів, ніж ті, що передбачені Конституцією України. Про це, до речі, зазначає й сама авторка.

5. В дисертаційному дослідженні міститься положення про те, що формами здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є зовнішнє вираження способів здійснення відповідних суб'єктивних цивільних прав, що виражається в активних або пасивних діях уповноваженої особи, які спрямовані на досягнення визначеної мети чи задоволення певних потреб (с. 9 автореферату, с. 109-110 дисертації). Як проявляється здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію через пасивні дії особи? Чи можна вважати, що просто живучи ми здійснюємо зазначене право?

Наведені дискусійні положення та рекомендації не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка характеризується самостійністю та творчим характером, має наукову та практичну цінність. Наявність дискусійних питань обумовлює складність і актуальність досліджуваної теми та власний підхід до її розгляду дисертанткою.

Дисертаційне дослідження Свєрдліченко Валентини Павлівни є самостійною завершеною науковою працею, в якій отримані нові, науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують поставлене наукове завдання – визначення та вирішення комплексу теоретичних та практичних проблем, встановлення закономірностей та особливостей цивільно-правового регулювання статусу благодійних організацій, напрямів та видів здійснення ними благодійної діяльності, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства у досліджуваній сфері.

На підставі аналізу дисертації та автореферату можна зробити висновок, що подана до захисту дисертаційна робота Свердліченко Валентини Павлівни на тему «Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його авторка Свердліченко Валентина Павлівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України,
старший науковий співробітник
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.О. Стефанчук

